

Deel 2: Competenties, taken en werkzaamheden van de psycholoog/orthopedagoog in het onderwijs

Praktijkrichtlijnen voor orthopedagogen en psychologen werkzaam in het onderwijs

**Werkgroep NIP/NVO
augustus 2013
©NIP-NVO**

Inhoudsopgave

Pagina

Deel 2: Competenties, taken en werkzaamheden van de psycholoog/orthopedagoog in het onderwijs

2.1.	Inleiding	3
2.2.	Standpunt beroepsverenigingen over Passend onderwijs	3
2.3.	Opleiding en bekwaamheid van de orthopedagoog/psycholoog in het onderwijs	4
2.4.	Competenties van de gedragswetenschapper in het onderwijs	5
	Algemene competenties	5
	Competenties op het niveau van de leerling	6
	Competenties op het niveau van de leerkracht en de klas	7
	Competenties op het niveau van de ouders	7
	Competenties op het niveau van de school	7
	Competenties op bovenschools niveau	8
2.5.	Beschrijving van de werkzaamheden van de orthopedagoog/psycholoog op basis van de regulatieve cyclus	9
2.6.	Taken van de orthopedagoog/psycholoog binnen de ondersteuningsniveaus van Passend onderwijs	11
2.7.	Enkele taken en werkwijzen van de gedragswetenschapper nader toegelicht	14
2.7.1.	Handelingsgerichte Diagnostiek (HGD) en Handelingsgericht Werken (HGW)	14
2.7.2.	Consultatieve leerlingbegeleiding (CLB)	15
2.7.3.	De rol van de gedragswetenschapper in het Zorgteam en het ZorgAdviesteam (ZAT)	15
2.7.4.	De rol van de gedragswetenschapper bij het bepalen van het ontwikkelingsperspectief	16
2.8.	Waar werkt de gedragswetenschapper en hoe is de bekostiging geregeld?	18

Deel 2: Competenties, taken en werkzaamheden van de psycholoog/orthopedagoog in het onderwijs

2.1. Inleiding

In dit deel beschrijven we de opleiding en bekwaamheid en vervolgens de competenties van de psycholoog/orthopedagoog (gedragswetenschapper) in het onderwijs¹. Wat kan het onderwijsveld van deze professional verwachten?

In dit deel beschrijven we de werkzaamheden van de gedragswetenschapper ingedeeld op basis van de regulatieve cyclus. Het gaat daarbij om taken op het niveau van de leerling en zijn ouders, de leerkracht, het schoolteam, schoolbesturen, samenwerkingsverbanden en gemeenten. Ook wordt de (mogelijke) rol van de gedragswetenschapper beschreven binnen de ondersteuningsstructuur, zoals die van kracht wordt door de invoering van Passend onderwijs. We gaan daarbij specifiek in op de rol die de gedragswetenschapper kan vervullen binnen de diverse ondersteuningsniveaus, namelijk kwalitatief goed onderwijs, basisondersteuning en extra onderwijsarrangementen. Twee kernactiviteiten, namelijk Handelingsgerichte diagnostiek/Handelingsgericht werken en Consultatieve Leerlingbegeleiding worden specifiek toegelicht. Ook wordt beschreven hoe de gedragswetenschapper een belangrijke bijdrage kan leveren in het Zorg(Advies)Team en bij het bepalen van het ontwikkelingsperspectief.

2.2. Standpunt beroepsverenigingen over Passend onderwijs

De beroepsverenigingen NIP en NVO benadrukken binnen Passend onderwijs de belangrijke rol van de onderwijs- en opvoedingssituatie. De ontwikkeling van kinderen is het resultaat van steeds complexere interacties tussen kind en omgeving, zoals gezin, school en buurt. Deze relaties beïnvloeden elkaar wederkerig (transactioneel referentiekader). Bij Passend onderwijs staat de afstemming tussen het pedagogisch-didactisch handelen van de leerkracht (de school) en de onderwijsbehoeften van het kind centraal. Dit betekent voor de psycholoog/orthopedagoog in het onderwijs dat deze zich in de uitvoering van de werkzaamheden steeds zal moeten richten op de wisselwerking tussen de leerling en de onderwijs- en opvoedingssituatie. Dit betekent ook afstemming tussen de begeleiding van leerlingen, leerkrachten, school en samenwerkingsverband enerzijds en de ouders en het gezin anderzijds.

¹ Ontleend aan Beroepsprofiel Schoolpsycholoog (postmaster), zoals vastgesteld door het bestuur van de Sector Jeugd van het NIP in 2007. Dit Beroepsprofiel vormt ook de basis van het curriculum van de tweejarige postmaster opleiding Schoolpsycholoog.

De beroepsverenigingen ondersteunen vanuit dit uitgangspunt de richtinggevende visie uit het Referentiekader (zie paragraaf 1.5 uit deze "Praktijkrichtlijnen"):

- van curatief naar preventief: via preventie dient de uitstroom van leerlingen naar bovenschoolse voorzieningen verminderd te worden;
- van indiceren naar arrangeren: indicatiestelling via slagboomdiagnostiek maakt plaats voor handelingsgerichte diagnostiek, waarbij de onderwijsbehoefte van de leerling centraal staat;
- van sectoraal naar integraal en intersectoraal: opvoedondersteuning dient integraal onderdeel te zijn van het totale ondersteuningssysteem rond school en gezin.

2.3. Opleiding en bekwaamheid van de orthopedagoog/psycholoog in het onderwijs

De gedragswetenschapper in het onderwijs (orthopedagoog/psycholoog), waarvan in dit deel de competenties worden beschreven heeft een universitaire master in de orthopedagogiek dan wel in de ontwikkelingspsychologie (schoolpsychologie) behaald en vervolgens een postmasteropleiding gevolgd op het niveau van orthopedagoog-generalist NVO, kinder- en jeugdpsycholoog NIP, dan wel GZ-psycholoog BIG. Dit is gebaseerd op het standpunt van de beroepsverenigingen NIP en NVO dat een orthopedagoog of psycholoog met een zesjarig opleidingstraject (vierjarige wetenschappelijke bachelor- en masteropleiding aangevuld met een tweejarig postmaster traject) voldoende opgeleid is en voldoende werkervaring heeft opgedaan om zelfstandig te kunnen werken met cliënten en cliëntsystemen. Na afronding van een erkende postmaster-opleiding kan de orthopedagoog zich inschrijven in het register Orthopedagoog-Generalist NVO. De kinder- en jeugdpsycholoog kan zich na afronding van een erkende postmaster inschrijven in het register Kinder- en jeugdpsycholoog NIP en mag zichzelf Registerpsycholoog NIP noemen. In het onderwijsveld zijn ook gedragswetenschappers werkzaam die na hun universitaire opleiding een postmasteropleiding tot gezondheidszorgpsycholoog hebben gevolgd. Zij zijn ingeschreven in het bij wet ingestelde BIG-register. Kinder- en Jeugdpsychologen NIP, orthopedagogen-generalist NVO en gezondheidszorgpsychologen BIG hebben qua niveau een gelijkwaardige opleiding genoten en worden in bepaalde regelgeving ook wel gekwalificeerde gedragswetenschappers genoemd.

Voor verdere informatie over de bekwaamheden, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van gedragswetenschappers, met name in relatie tot de beroepscode van NVO en NIP, verwijzen we naar deel 3.

2.4. Competenties van de gedragswetenschapper in het onderwijs

Een competentie is het vermogen om op basis van aanwezige kennis, vaardigheden en houding adequaat te handelen in complexe beroepssituaties en het vermogen om keuzes en beslissingen, die tijdens dat handelen gemaakt worden, te kunnen verantwoorden. De gedragswetenschapper in het onderwijs verricht activiteiten op het gebied van preventie, signalering, diagnostiek, advisering, begeleiding en evaluatie. Daarbij gaat het om activiteiten gericht op leerlingen, ouders, leerkrachten, schoolteams, en ook om activiteiten op bovenschools en regionaal niveau. De gedragswetenschapper in het onderwijs is voorts de schakel tussen onderwijsinstellingen en instellingen voor jeugdzorg, jeugdhulpverlening en instellingen voor GGZ. Daarnaast moet de gedragswetenschapper in staat zijn een bijdrage te leveren aan beleidsontwikkeling in het onderwijs. De gedragswetenschapper is geschoold in ontwikkelings- en onderwijspsychologie, orthopedagogiek en onderwijskunde en uitgaande van opleiding en ervaring een `scientist-practitioner`, een wetenschappelijk geschoold praktijkwerker, die zoveel als mogelijk `evidence-based` werkt, dat wil zeggen gebruik maakt van methoden en werkwijzen waarover wetenschappelijke informatie beschikbaar is wat betreft bewezen doelmatigheid en doeltreffendheid (Marzano, 2007). Daarnaast werkt de gedragswetenschapper `practice-based`, dat wil zeggen op basis van eigen ervaring en op basis van ervaring en wensen van de cliënt zelf (de cliënt als medeonderzoeker).

De in het onderwijs werkzame psychologen en orthopedagogen kunnen langs verschillende routes hun competenties op postmasterniveau ontwikkelen en die volgens de registratieroutes binnen het NIP en de NVO zichtbaar maken. Het is goed om te beseffen dat de kwaliteitskaders van beide verenigingen gelijk zijn, maar ook dat de eigenheid van beide beroepen tot uiting kan komen in accentverschillen in hun kwaliteitssystemen.

Algemene competenties

- de gedragswetenschapper is in staat actuele wetenschappelijke kennis te vertalen naar de beroepspraktijk;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek;
- de gedragswetenschapper heeft kennis van de beroepsethiek en is in staat deze in de praktijk tot te passen;

- de gedragswetenschapper is in staat te handelen in een interculturele context en is in staat rekening te houden met de culturele diversiteit van het cliëntenbestand;
- de gedragswetenschapper beschikt over vaardigheden op het gebied van klantgerichtheid en zakelijke en commerciële activiteiten;
- de gedragswetenschapper beschikt over vaardigheden om een bijdrage te leveren aan de profilering van de gedragswetenschapper in het onderwijs.

Competenties op het niveau van de leerling

- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van screenings- en signaleringsonderzoeken, dan wel het begeleiden van de uitvoering ervan;
- de gedragswetenschapper is in staat consultatie te geven aan leerlingen, leerkrachten en ouders over de resultaten van screenings- en signaleringsonderzoeken en de betekenis daarvan;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van handelingsgericht psychodiagnostisch onderzoek ("intakefase tot en met adviesfase") van leerlingen met ontwikkelings-, leer-, werkhoudings- en/of gedragsproblemen;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het formuleren van onderwijs- en zorgbehoeften van leerlingen;
- de gedragswetenschapper is in staat voor een leerling een ontwikkelingsperspectief te formuleren;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het voeren van adviesgesprekken met leerlingen, ouders en leerkrachten;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het opstellen van onderwijs- en zorgarrangementen voor leerlingen met ontwikkelings-, leer-, werkhoudings- en/of gedragsproblemen;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het handelingsgericht begeleiden van leerlingen, leerkrachten en ouders bij de uitvoering van en evaluatie van onderwijs- en zorgarrangementen;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het stellen van kinderpsychiatrische classificaties op basis van DSM-IV-TR en DSM-V;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het stellen van indicaties voor LWOO en PRO;
- de gedragswetenschapper is in staat een bijdrage te leveren aan handelingsgericht integraal indiceren;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van individuele behandelingen (zoals dyslexie, dyscalculie, sociaal-emotionele problemen), dan wel tot het superviseren van dergelijke behandelingen.

Competenties op het niveau van de leerkracht en de klas

- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van screenings- en signaleringsonderzoek op het niveau van de klas;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het geven van consultatie aan leerkrachten en andere onderwijsprofessionals op basis van screenings- en signaleringsgegevens;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van diagnostisch onderzoek op het niveau van de klas;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het diagnosticeren van complexe leerkracht-leerlinginteracties;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het observeren van competenties van leerkrachten op het gebied van pedagogische vaardigheden, instructie en klassenmanagement;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het formuleren van ondersteuningsbehoeften van leerkrachten en andere onderwijsprofessionals;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het formuleren van extra onderwijsarrangementen;
- de gedragswetenschapper is in staat leerkrachten en andere onderwijsprofessionals te coachen en te begeleiden.

Competenties op het niveau van de ouders

- de gedragswetenschapper is in staat tot het voeren van consultatiegesprekken met ouders;
- de gedragswetenschapper is in staat de gezinssituatie te analyseren in relatie tot de schoolproblemen van de leerling;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het formuleren van ondersteuningsbehoeften van ouders in relatie tot de problemen van de leerling op school;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van psycho-educatie.

Competenties op het niveau van de school

- de gedragswetenschapper is in staat tot deelname aan Zorgteams (ZT's) en ZorgAdviesteam (ZAT's) op schoolniveau;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het bieden van consultatie aan scholen op basis van signalerings- en screeningsgegevens op schoolniveau;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van een schoolanalyse met betrekking tot Passend Onderwijs;

- de gedragswetenschapper is in staat tot het opstellen van innovatieplannen op schoolniveau met betrekking tot Passend onderwijs;
- de gedragswetenschapper is in staat de uitvoering van innovatieplannen te begeleiden en evalueren;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het uitvoeren van cursussen en trainingen.

Competenties op bovenschools niveau

- de gedragswetenschapper is in staat tot deelname aan bovenschoolse Zorg Advies Teams (ZAT's);
- de gedragswetenschapper is in staat tot bestuurlijke advisering met betrekking tot Passend onderwijs;
- de gedragswetenschapper is in staat tot het opstellen van innovatieplannen (projectplannen) op het gebied van Passend en onderwijs en het mede aansturen en implementeren daarvan.

2.5. Beschrijving van de werkzaamheden van de orthopedagoog/psycholoog op basis van de regulatieve cyclus

De toepassing van de competenties van de gedragswetenschapper in het praktijkveld van het onderwijs kunnen we ook weergeven in onderstaand schema gebaseerd op de zogenaamde regulatieve cyclus.

Deze cyclus bestaat uit de volgende fasen: preventie, onderkennen en verklaren, indiceren en adviseren, begeleiden en evalueren.

Deze beslissingsgerichte acties kunnen worden uitgevoerd op verschillende steeds met elkaar interacterende niveaus: leerling, leerkracht en klas, ouders, school en bovenschoolse instanties (schoolbestuur, samenwerkingsverband, gemeente).

Zie ook: Taal (2010).

Acties / doelgroepen	Preventie	Onderkennen en verklaren	Indiceren en adviseren	Begeleiden	Evalueren
Leerling	Consultatie op basis van signalering	Diagnostiek van leren, werkhouding en gedrag op basis van HGD	<ul style="list-style-type: none"> • Advies • Verwijzing • Formuleren ontwikkelingsperspectief • Opstellen handelingsplan 	<ul style="list-style-type: none"> • Begeleiding • Counseling • Spel- en gedragstherapie • Remedial teaching 	Evaluatie van interventies
Ouders	Consultatie op basis van signalering	Diagnostiek van rol ouders/gezin	<ul style="list-style-type: none"> • Advies • Verwijzing • Opstellen handelingsplan 	Ouderbegeleiding	Evaluatie van interventies
Leerkracht en klas	Consultatie op basis van signalering	<ul style="list-style-type: none"> • HGD • CLB • Diagnostiek van de klas 	<ul style="list-style-type: none"> • Advies aan leerkracht, school, ouders • Opstellen handelingsplan • Verwijzing 	<ul style="list-style-type: none"> • CLB • Begeleiding leerkracht • Coaching • Mediatetherapie 	Evaluatie van interventies
School	Consultatie op basis van signalering	Schoolanalyse t.a.v. Passend onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Advies • Verwijzing • Opstellen innovatie- en begeleidingsplan • Opstellen school-ondersteuningsprofiel 	<ul style="list-style-type: none"> • Begeleiding van implementaties (schoolteam, secties, management, specialisten) • Cursussen • Trainingen 	Evaluatie van interventies
Bovenschools Bestuur SWV, Gemeente	Consultatie op basis van beleid	Analyse van onderwijsbeleid t.a.v. Passend onderwijs en zorg	<ul style="list-style-type: none"> • Advies • Verwijzing • Opstellen innovatie- en begeleidingsplan (projectplan) • Opstellen ondersteuningsplan 	Begeleiding innovatieplan	Evaluatie van interventies

2.6. Taken van de orthopedagoog/psycholoog binnen de ondersteuningsniveaus van Passend onderwijs

De taken van de orthopedagoog/psycholoog (gedragwetenschapper) in het kader van Passend onderwijs kunnen worden onderscheiden op basis van de drie niveaus uit het Referentiekader kwalitatief goed onderwijs, basisondersteuning en extra onderwijsarrangementen.

Zie voor meer informatie over het referentiekader deel 1 van deze praktijkrichtlijnen. Het referentiekader is te downloaden

<http://www.passendonderwijs.nl/toolkit/conceptreferentiekader/>

In onderstaande matrix wordt dit schematisch weergegeven:

In de linkerkolommen worden de ondersteuningsniveaus genoemd en beschreven, in de rechterkolommen worden de inhoud van de werkzaamheden en de rol van de gedragwetenschapper daarin aangegeven.

In paragraaf 2.7 zullen vervolgens enkele werkwijzen en taken nog nader worden toegelicht, namelijk handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht werken, consultatieve leerlingbegeleiding (CLB) en de rol van de gedragwetenschapper in het ZT/ZAT en bij het bepalen van het ontwikkelingsperspectief.

Niveau	Inhoud	Rol van de psycholoog/orthopedagoog (gedragwetenschapper)
Kwalitatief goed onderwijs	De leeropbrengsten zijn voldoende en transparant, de leraren beschikken over goede didactische kwaliteiten en er is een pedagogisch klimaat van hoge verwachtingen.	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragwetenschapper begeleidt op scholen/binnen samenwerkingsverbanden innovaties gericht op kwaliteitsbevordering van het onderwijs en preventie. • De gedragwetenschapper geeft cursussen en trainingen gericht op kwaliteitsverbetering van het onderwijs
Basisondersteuning	<p>Preventieve en licht curatieve zorg:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mogelijke leer- en opvoedproblemen worden tijdig gesignaleerd • er is een aanbod voor leerlingen met dyslexie en/of dyscalculie • er is een aanbod voor leerlingen met meer of minder dan gemiddelde intelligentie • er zijn programma's gericht op sociale veiligheid en het voorkomen van gedragsproblemen 	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragwetenschapper verricht handelingsgerichte diagnostiek en bepaalt mede de onderwijsbehoeften van de leerling en de ondersteuningsbehoefte van de leerkracht. • De gedragwetenschapper bepaalt het ontwikkelingsperspectief • Daarnaast adviseert en/of begeleidt de gedragwetenschapper de leerkracht en andere professionals op school afhankelijk van de geconstateerde ondersteuningsbehoefte. • Verder: het geven van cursussen, trainingen en het invoeren van preventieprogramma's.
	<p>Ondersteuningsstructuur:</p> <p>Binnen het school-ondersteuningsprofiel is duidelijk vastgelegd wat de expertise van het interne Zorgteam (Zorgadviesteam) is met betrekking tot basisondersteuning</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragwetenschapper adviseert scholen en samenwerkingsverbanden bij het ontwikkelen van het schoolondersteuningsprofiel en het ondersteuningsplan • De gedragwetenschapper is vast lid van het interne Zorgteam of ZorgAdviesteam • De gedragwetenschapper coördineert en stemt af
	<p>Planmatig werken:</p> <p>Het effect van programma's en interventies wordt systematisch geëvalueerd en bijgesteld</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragwetenschapper ondersteunt leerkrachten bij het uitvoeren van planmatig werken • De gedragwetenschapper adviseert scholen -samenwerkingsverbanden op het gebied van planmatig werken

<p>Extra onderwijsondersteuning (onderwijsarrangementen)</p>	<p>(Tijdelijke) extra ondersteuning binnen de eigen groep</p> <ul style="list-style-type: none"> • extra budget • extra formatie • extra hulpmiddelen 	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragswetenschapper werkt op basis van consultatie en adviseert afhankelijk van de ondersteuningsbehoefte • De gedragswetenschapper verricht handelingsgerichte diagnostiek en bepaalt mede de onderwijs- en zorgbehoeften van de leerling en de ondersteuningsbehoeften van de leerkracht en anderen
	<p>(Tijdelijke) plaatsing binnen een voorziening op de eigen school</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragswetenschapper verricht handelingsgerichte diagnostiek en bepaalt mede de onderwijs – en zorgbehoeften van de leerling en de ondersteuningsbehoeften van de leerkracht en anderen. • Eventueel handelingsgerichte integrale indicering: “één kind, één plan”
	<p>(Tijdelijke) plaatsing in een bovenschoolse voorziening</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragswetenschapper is vast lid van het (bovenschoolse) ZAT en bepaalt mede de toelaatbaarheid • De gedragswetenschapper voert HGD/HGW uit binnen bovenschoolse voorzieningen • De gedragswetenschapper coördineert en stemt af
	<p>Gecombineerd traject van onderwijs en jeugdzorg</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragswetenschapper is vast lid van het ZAT • De gedragswetenschapper coördineert en stemt af • De gedragswetenschapper verricht handelingsgerichte integrale indicering: “één kind, één plan”
	<p>(Tijdelijke) plaatsing in speciaal basisonderwijs of (voortgezet) speciaal onderwijs</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De gedragswetenschapper is vast lid van het ZAT • De gedragswetenschapper bepaalt mede de toelaatbaarheid • De gedragswetenschapper voert HGD/HGW uit • De gedragswetenschapper is lid van het Begeleidingsteam van de speciale school

2.7. Enkele taken en werkwijzen van de gedragswetenschapper nader toelicht

2.7.1. Handelingsgerichte Diagnostiek (HGD) en Handelingsgericht Werken (HGW)

Handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht werken zijn zowel inhoudelijk als procedureel centrale begrippen in de praktijk van de gedragswetenschapper werkzaam in het onderwijs. In de taken en werkzaamheden en in het competentieprofiel hebben handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht werken een vaste plek gekregen.

HGD is een praktijkmodel voor diagnostische besluitvorming dat in de jaren 90 van de vorige eeuw is ontwikkeld door Pameijer en Van Beukering (2005) en in de loop van de jaren door de auteurs is verfijnd en uitgebreid. Zij definiëren HGD als volgt: "Handelingsgerichte diagnostiek beschrijft een besluitvormingsproces waarbij de diagnosticus systematisch te werk gaat. Hij onderkent en analyseert onderwijsleerproblemen en zoekt naar mogelijke verklaringen met als doel het geven van een advies dat gericht is op het oplossen van problemen. Het diagnostisch proces richt zich op relevante risico- en protectieve factoren van kind, onderwijsleer- en opvoedingssituatie. Het begin is de hulpvraag van de cliënt, het eindproduct is een verantwoord en bruikbaar advies. De diagnosticus werkt doelgericht samen met school, ouders en kind en is van meet af aan gericht op adviseren."

HGD kent vijf uitgangspunten:

- HGD verloopt via systematische procedures
- HGD is gericht op advisering
- HGD hanteert een transactioneel referentiekader
- HGD acht samenwerken met school, ouders en kind centraal
- HGD besteedt aandacht aan positieve kenmerken

HGD kent vijf fasen (intake, strategie, onderzoek, indicering en advisering) waarin het gaat om doelgerichte in plaats van routinematige informatieverzameling. Per casus kan het diagnostisch traject sterk verschillen wat inhoud en tijdsinvestering betreft afhankelijk van de hoeveelheid hulpvragen en de beschikbare informatie. Soms is onderzoek nodig, soms ook niet.

Handelingsgericht Werken (HGW) is een systematische manier van werken in de school die beoogt de kwaliteit van het onderwijs en de begeleiding voor alle leerlingen te verbeteren. HGW maakt adaptief onderwijs en doeltreffende leerlingbegeleiding concreet zodat een school effectief kan omgaan met verschillen tussen leerlingen. HGW is een planmatige en cyclische werkwijze, waarbij de school korte- en langetermijndoelen voor

het leren, de werkhouding en het sociaal-emotionele functioneren van alle leerlingen formuleert en evalueert. De onderwijsbehoefte van de leerlingen staan daarbij centraal. Voor de gedragswetenschapper betekent dit dat in de begeleiding en coaching van de leerkracht en de intern begeleider en in de werkwijzen van Zorgteam en ZorgAdviesteam de uitgangspunten van HGW leidend dienen te zijn.

Nadere informatie: Pameijer & Van Beukering (2005) en Pameijer, Van Beukering & De Lange (2009).

2.7.2. Consultatieve leerlingbegeleiding (CLB)

Consultatieve leerlingbegeleiding (een juistere benaming zou zijn: Consultatieve leerkrachtbegeleiding) is een methodiek waarin een begeleider samen met een leerkracht de problemen aanpakt die de leerkracht ervaart bij het onderwijs aan leerlingen met ontwikkelings-, leer- en/of gedragsproblemen. Kenmerkend voor de aanpak is de gerichtheid op oplossingen voor de leerkracht. De leerkracht is dan ook de cliënt. De begeleiding heeft betrekking op het gehele oplossingstraject: het nauwkeurig omschrijven van de ervaren problematiek, het analyseren, het zoeken van interventies, het uitvoeren en de evaluatie ervan. Leer- en gedragsproblemen van leerlingen in het onderwijs worden gezien als het resultaat van misinteracties tussen leerprocessen bij leerlingen en het onderwijsaanbod. Er is sprake van een afstemmingsproblematiek. Bij de analyse wordt onderscheid gemaakt tussen directe factoren (taak en instructie, strategie en aanpakgedrag) en indirecte factoren (leerling- en gezinskenmerken). De aanpak en interventies zijn met name gericht op de gemakkelijker te beïnvloeden directe factoren.

Nadere informatie: Meijer (2000) en Meijer (2009).

2.7.3. De rol van de gedragswetenschapper in het Zorgteam en het ZorgAdviesteam (ZAT)

Een Zorgteam is een multidisciplinair team op schoolniveau waaraan naast de school het schoolmaatschappelijk werk en de jeugdgezondheidszorg deelnemen. Verder is ook een gedragswetenschapper lid van het zorgteam. Voor de zwaardere en complexe problemen kent het onderwijs het ZorgAdviesteam (ZAT). In het ZAT is meer specialistische hulp aanwezig. Naast het onderwijs nemen deel aan het ZAT: bureau jeugdzorg, het (school-)maatschappelijk werk, de jeugdgezondheidszorg, het speciaal onderwijs en een vertegenwoordiger van het samenwerkingsverband. Deelname van een gedragswetenschapper in het ZAT is noodzakelijk. Zorgteam en ZAT zijn uitgegroeid tot de belangrijkste schakel tussen de onderwijsondersteuningsstructuur en de (jeugd)zorgketen. Daarmee dragen zij bij aan het optimaal benutten van expertise van lokale en regionale instellingen en aan samenhangend onderwijs- en jeugdbeleid. De

ZAT's vormen immers de schakelpunten voor het organiseren van passende onderwijs-zorgarrangementen, waarin handelingsgerichte diagnostiek en zorgtoewijzing plaatsvinden en (speciaal) onderwijs en jeugdzorg hun aanbod kunnen afstemmen en combineren. In het primair onderwijs is het ZAT op bovenschools niveau georganiseerd, meestal op het niveau van het samenwerkingsverband. In het voortgezet onderwijs en het MBO functioneren ZAT's op schoolniveau. Zorgteams en ZAT's moeten aansluiten bij het handelingsgerichte werken van de scholen door zelf handelingsgericht te diagnosticeren en te adviseren. Diagnostiek, advies en begeleiding zijn gericht op de onderwijs- en zorgbehoeften van de leerling. Het advies sluit zoveel mogelijk aan bij het groepsplan, zodat het te integreren is in de aanpak van de leerkracht. Zorgteam/ZAT zijn gericht op de gehele context van de leerling: zowel de school-, de thuis- als de vrijetijdssituatie worden bij het beeld betrokken. Het Zorgteam/ZAT doet dan ook aanbevelingen die zich richten op leerling, school en gezin. Het formuleert hiertoe een "onderwijs-zorgarrangement" waarin onderwijs en zorg zijn gecombineerd in één plan. Een Zorgteam/ZAT zal zich ook richten op de ondersteuningsbehoeften van de leerkracht en de ouders: wat hebben zij nodig om dit kind te begeleiden?

De gedragswetenschapper brengt in het ZT/ZAT expertise in met betrekking tot (ortho)didactische aspecten, psychosociale- en ontwikkelingsaspecten, het vaststellen van onderwijs- en zorgbehoeften, handelingsgerichte adviezen naar de schoolpraktijk en indiceren voor speciaal onderwijs en jeugdzorg. De gedragswetenschapper adviseert over aanvullend onderzoek, voert zo nodig handelingsgerichte diagnostiek uit, begeleidt leerlingen en ouders en geeft handelingsgerichte adviezen en eventuele begeleiding aan leerkrachten en andere professionals.

Voor een beschrijving van de taken en functies van Zorgteam en ZAT verwijzen we naar bijlage 2.

Nadere informatie: Bosdriesz e.a. (2010), Deen & Laan (2010), Brinkman e.a. (2010) en de website www.zat.nl

2.7.4. De rol van de gedragswetenschapper bij het bepalen van het ontwikkelingsperspectief

Voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben in het onderwijs moeten scholen een ontwikkelingsperspectief (OPP) formuleren. Hiermee wordt inzichtelijk gemaakt voor de school zelf, alsook voor ouders, leerlingen en inspectie, welke leerdoelen voor deze leerlingen worden nagestreefd. In Passend onderwijs zal het ontwikkelingsperspectief het handelingsplan vervangen. Het ontwikkelingsperspectief heeft een nauwe relatie met het beleid rond opbrengstgericht werken en de referentieniveaus taal en rekenen &

wiskunde. Een ontwikkelingsperspectief bevat twee onderdelen (Clijsen, Pieterse, Spaans en Visser, 2009):

- a) Uitstroombestemming en –niveau: voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs, VMBO (eventueel met leerwegondersteuning), HAVO of VWO;
- b) Leerrendementsverwachting (LRV) voor technisch lezen, begrijpend lezen, spelling en rekenen & wiskunde: welke doelen streven we na?

In de huidige praktijk wordt het ontwikkelingsperspectief vaak gebaseerd op een IQ-meting en/of het leerrendement tot nu toe. Op basis van door samenwerkingsverbanden en/of individuele scholen gehanteerde tabellen wordt de IQ-score omgezet in een leerrendementsverwachting en in een uitstroomniveau. Bij een IQ van 80 hoort een LRV van 60% en een uitstroomniveau van midden groep 6.

Op deze praktijk is veel kritiek mogelijk (zie: Wieberdink & Kuster (2011) en Pameijer (2011)):

- bij een te lage inschatting van het uitstroomniveau zal de leerkracht zich (onbewust) laten sturen door te lage verwachtingen, waardoor de leerling beneden zijn mogelijkheden presteert;
- scholen kunnen er belang bij hebben het uitstroomniveau niet al te hoog te leggen ten einde de kans op negatieve beoordelingen te verkleinen;
- een IQ-score is een inschatting van het intelligentieniveau, waarbij er altijd sprake is van een standaardmeetfout (Resing & Drenth, 2007);
- verschillende intelligentietests kunnen bij hetzelfde kind tot verschillende scores leiden;
- bij bepaalde groepen leerlingen (jonge kinderen, allochtone kinderen, kinderen met psychiatrische problematiek, kinderen met lage intelligentieniveaus) zijn de IQ-scores extra onbetrouwbaar en worden hun cognitieve mogelijkheden eerder onderschat dan overschat;
- bij een significant disharmonisch intelligentieprofiel is het totale IQ onbetrouwbaar en kan dit niet zomaar gebruikt worden voor een inschatting van het ontwikkelingsperspectief;
- een ontwikkelingsperspectief alleen baseren op IQ en/of leerrendement is onverantwoord omdat een ontwikkelingsperspectief altijd gebaseerd moet zijn op een analyse van de wisselwerking tussen kindkenmerken, kenmerken van het onderwijs en kenmerken van de opvoeding (transactioneel model).

Dit betekent dat de zekerheid waarmee in de onderwijspraktijk met IQ-scores en leerrendementen wordt omgegaan onterecht is. Uitgangspunt dient de individuele

onderwijsbehoefte van de leerling te zijn in relatie tot de specifieke ondersteuningsmogelijkheden zowel op school als thuis. Het betekent ook dat de gedragswetenschapper op basis van zijn opleiding en competenties met betrekking tot integrale handelingsgerichte diagnostiek een belangrijke rol dient te vervullen bij het bepalen van het ontwikkelingsperspectief.

2.8. Waar werkt de gedragswetenschapper en hoe is de bekostiging geregeld?

Gedragswetenschappers werken op veel verschillende plekken in het onderwijs. Ze kunnen in dienst zijn bij schoolbesturen, bij samenwerkingsverbanden van schoolbesturen, bij schoolbegeleidingsdiensten, onderwijsadviesbureaus of een zelfstandige praktijk hebben. Psychologen en orthopedagogen werken in alle vormen van onderwijs, het regulier primair en voortgezet onderwijs, het speciaal (voortgezet) onderwijs en in het MBO.

De bekostiging van het werk van de gedragswetenschapper kan op zeer verschillende manieren georganiseerd zijn. In deel 2 van deze "Praktijkrichtlijnen" is een overzicht gegeven van de verschillende terreinen waarop de gedragswetenschapper in het onderwijs werkzaam kan zijn.

De schoolbegeleiding wordt door scholen op zeer verschillende wijze georganiseerd. Dat blijkt uit een Quickscan die in 2011 is in opdracht van Edventure (vereniging van onderwijsadviesbureaus) is gedaan door Oberon naar de financiering van de schoolbegeleiding

<http://www.edventure.nu/wp-content/uploads/downloads/2011/10/rapportage-quickscan-SBD-definitief.pdf>

Daaruit blijkt dat de beschikbare middelen op zeer verschillende wijze worden ingezet door gemeenten en school(besturen).

De contracten die onderwijsadviesbureaus sluiten met scholen kunnen ingrijpen in (de kwaliteit van) het werk van een gedragswetenschapper. De in loondienst zijnde gedragswetenschapper kan te maken krijgen met welke werkzaamheden wel en niet vergoed worden. Toch zal de gedragswetenschapper zich bij de keuze van zijn werkzaamheden, moeten laten leiden door zijn beroepsethische normen. Zo komt het voor dat een school bijvoorbeeld alleen een intelligentieonderzoek wil laten verrichten, terwijl gedragswetenschapper vermoedt dat er meer aan de hand is c.q. nodig is. Of onderzoek wijst uit dat leerlingbegeleiding van belang is, maar school wil daar (financieel) niet in investeren of de werkgever vindt het niet noodzakelijk dat een onderzoeksverslag eerst alleen met de cliënt besproken wordt en dan pas met de

leerkracht. Hiermee kan de kwaliteit van het werk van de gedragswetenschapper onder druk komen te staan. Als voor het bieden van beroepsethisch verantwoord handelen, binnen het contract geen ruimte wordt geboden, zal hij/zij dat bespreekbaar moeten maken met zijn werkgever/opdrachtgever. NIP en NVO kunnen hun leden daarbij desgewenst adviseren.

In de onderwijssetting wordt steeds vaker ook een aanbod gedaan vanuit de GGZ. In de Handreiking 'Een goed begin is het halve werk' zijn daarvan voorbeelden te vinden <http://www.ggznederland.nl/jeugd-ggz/cjg-handreiking-ggz-onderwijs-gemeenten-definitief.pdf>

Financiering vindt dan soms plaats vanuit preventiegelden en vanuit de Zorgverzekeringswet. Of dat in de nabije toekomst ook nog kan, zal afhangen van de ontwikkelingen rondom Passend Onderwijs en de nieuwe Jeugdwet. Als het wetsvoorstel 'passend onderwijs' in 2014 in werking treedt zullen de zorgmiddelen naar de nieuwe regionale samenwerkingsverbanden gaan. Wat deze herverdeling van middelen gaat betekenen voor de onderwijsbegeleiding is op dit moment niet te overzien.

Ook de effecten van de nieuwe Jeugdwet, waarin wordt voorgesteld om in de komende jaren alle zorg voor jeugd onder de regie van gemeenten te brengen zal gevolgen hebben voor de begeleiding door gedragswetenschappers.

Ouders betalen in toenemende mate zelf voor onderzoek en/of begeleiding door een gedragswetenschapper. Door de bezuinigingen op de eerste lijns GGZ worden vanaf 2012 nog maar 5 gesprekken vergoed vanuit het basispakket Zorgverzekering. Deze verzekerde geneeskundige zorg van de GGZ die complementair is aan het aanbod aan onderwijsondersteuning in de school is meestal onvoldoende voor adequate behandeling. De ouders die daartoe in staat zijn betalen in toenemende mate zelf de behandeling of zijn daarvoor aanvullend verzekerd.

Het werkveld onderwijs is een complex werkveld door de vele partijen waarmee de gedragswetenschapper te maken heeft, de opdrachtgever, de cliënt (de leerling en/of zijn ouder), de leerkracht en andere begeleiders in het onderwijs. Daarnaast zullen zij met de wijzigingen door de invoering van het "passend onderwijs" en de nieuwe Jeugdwet in toenemende mate moeten samenwerken met professionals uit andere sectoren in het zorg- en adviesteam en met andere professionals werkzaam in andere sectoren van de zorg voor de jeugd. Dat maakt het werk van de gedragswetenschapper in het onderwijsveld interessanter, maar ook complexer.

Voor meer informatie zie de Handreiking De verbinding Passend onderwijs en zorg voor jeugd http://www.vng.nl/files/vng/2012_handreiking-vpo_0.pdf